

lı *Kahvehaneleri* (haz. Ahmet Yaşar), İstanbul 2009, s. 45-80; Miri Shefer-Mossensohn, *Otto-man Medicine: Healing and Medical Institutions, 1500-1700*, Albany 2009, s. 39-45, 157; Nevzat Tarhan – Serdar Nurmedov, *Bağımlılık: Sana ve Gerçek*, İstanbul 2011; M. H. Sheard, "Clinical Pharmacology of Aggressive Behavior", *Clinical Neuropharmacology*, XI/6 (1988), s. 483-492; "Nazratü's-şer'ati'l-İslâmiyye ile'l-muḥaddirât", *Mecelletü'l-buhûşi'l-İslâmiyye*, sy. 23, Riyad 1408-1409/1988, s. 11-82; Süûd b. Abdülazîz et-Türkî, "el-'Avâmilü'l-mü'eddiye ilâ te'â-ṭi'l-muḥaddirât ve'l-manzûrû'l-İslâmî li-muvâ-cehetihâ", *Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 1, Riyad 1409/1989, s. 417-472; Abdullah b. Sâlih el-Hadîsî, "Takrîr 'an nedveti âşâri şudûri'l-emri's-sâmî bi-katli müherribi'l-muḥaddirât", a.e., s. 475-484; Mustafa Köylü, "Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 28, Samsun 2010, s. 5-36; M. Meyerhof, "Bandj", *EP* (İng.), I, 1014; "Taḥdîr", *Mu.F.*, XI, 33-38; Mehrân Efşârî, "Beng", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahrân 1377/1999, IV, 321-331; Murtaza Kerîmîniyâ, "Beng", a.e., IV, 331-332.

TUNCAY BAŞOĞLU

UYVAR

Slovakya'da tarihî bir şehir.

Slovakça Nové Zámky, Almanca Neuhausen, Latince Castelnuovo ve Türkçe'de Uyvar adıyla bilinen şehrin çekirdeğini 1545'te Tuna nehrinin kollarından Nitra suyu kıyısında Osmanlı akınlarına karşı Estergon başpiskoposu tarafından inşa ettirilen ve Macarca Érsek Ujvár denilen küçük bir kale (palanka) oluşturur. Osmanlılar'ın XVI. yüzyılın ortalarına doğru bu kesimdeki baskılarını arttırmaları üzerine bu küçük kale dönemin "yıldız kale" sistemine göre yenilendi ve güçlendirildi. 1573'te başlayan inşaat, 1585'te tamamlandı. Kale son şeklini 1663 yılında aldı. Bu dönem boyunca özellikle Uzun savaşlar sırasında (1593-1606) Osmanlılar burayı ele geçirmeye ça-

laştı. 1662'de başlayan Osmanlı-Habsburg savaşları Uyvar'ı Osmanlı hedefi haline getirdi. Sefere çıkan Köprülüâde Fâzıl Ahmed Paşa yolu üzerindeki Györ (Yanikkale), Komarno (Komaran) ve Uyvar gibi üç kuvvetli istihkâm arasında uzun istişarelerin ardından Uyvar'ı seçti. Osmanlı ordusu 17 Ağustos 1663'te burayı kuşattı. Şiddetli çarpışmalar 26 Eylül'e kadar sürdü. Kaleyi savunan Adam Forgács'ın halkın serbestçe dışarıya çıkması karşılığında teslim olmasıyla Uyvar Osmanlı idaresi altına girdi. Osmanlılar kalede önemli miktarda asker bıraktılar, surları da onardılar. Vasvar Antlaşması ile (9 Ağustos 1664) buradaki Osmanlı hâkimiyeti tasdik edildi.

Uyvar Osmanlı idaresine girince aynı adlı eyaletin merkezi haline getirildi. Eyaletin ilk beylerbeyliğine kalenin alınmasından sonra 4000 askerle burada muhafaza da kalan Kurd Mehmed Paşa tayin edildi. 1074 Rebûlâhîrinde (Kasım 1663) Vezir Sarı Hüseyin Paşa, Uyvar muhafızlığına getirildi ve 1664 Mayısına kadar görev yaptı. Ardından Küçük Mehmed Paşa onun yerini aldı. Uyvar Kalesi fethini takip eden yıllarda (1075/1664-65) ve sonrasında Macaristan ve Balkan ülkelerinden getirilen sipahilerle güçlendirildi ve tam bir askerî garnizona dönüştürüldü. Ayrıca ticarî faaliyet desteklendi; Balkanlar'dan gelen müslüman tâcirler Uyvar'da küçük bir koloni meydana getirdi. Uyvar pazarı hareketlendi. Bu durum yerleşmeyi destekledi. Bunun sonucunda Uyvar'da giderek müslüman sivil nüfus arttı. Bunların çoğunluğunu asker aileleri oluşturuyordu ve şehrin varoş kesiminde oturuyorlardı. Pek çok asker bölgedeki kadınlarla evlenmişti.

Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa şehre ayrı bir önem verdi ve kale surları yanında birçok binayı tamir ettirdi. Evliya Çelebi'ye göre kalenin merkezi kare şeklinde idi ve batı tarafında kale kumandanının iki katlı sa-

rayı vardı. Güney tarafında yer alan iki katlı bina kütüphane ve mektep olarak hizmet veriyordu. Kalenin kuzey tarafında başpiskoposun iki katlı sarayı mevcuttu. Bu saray Uyvar'daki Osmanlı paşasının ikametgâhı haline getirildi. Saraylar taştan yapılmış, alt katın bölümleri Türkler tarafından dükkân şeklinde düzenlenmişti. Kalede üç kilise yer alıyordu. En büyüğü ve en eskisi daha sonra IV. Mehmed adına camiye çevrildi. İkinci kilise Vâlîde camiine dönüştürüldü. Fransisken kilisesi kendileri tarafından Halvetî tarikatına mensup dervişlere verildi.

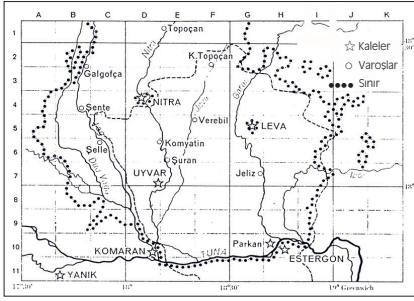
Osmanlı döneminde kale içinde Mirimîran, Saat, Kenîse Cami, Hünkâr Cami, Yûsuf Paşa Tabyası, Paşa ve Tophane adlı mahallelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi kale içinde yirmi sokak ve 1800 hâne kapısı saymış, binaların düzgün olduğunu belirtmiştir. Kalenin iki büyük kapısını Beç ve Komaran kapıları diye kaydetmiş, ayrıca kale dışında yeni bir yerleşme yerinin inşa edildiğini, bu varoşun merkezini Fâzıl Ahmed Paşa Camii'nin teşkil ettiğini eklemiştir. Osmanlılar, Uyvar merkezli sancağı sekiz idarî bölgeye ayırdılar: Uyvar, Narhid, Barş, Komaran, Hond, Nitra, Jabokrek ve Şele. Buranın adlı ve kazâî işlerinden Uyvar kadısı sorumluydu. Bütün eyalette cizye ödeyen köy sayısı 470 olarak hesaplanmıştı. Narhid on altı, Barş 118, Komaran otuz üç, Hond altmış altı, Nitra 194, Jabokrek sekiz ve Şele seksen beş köye sahipti. Doksan yedi köy terk edilmişti.

Osmanlılar'ın giderek Girit'teki Kandiye kuşatmasına ağırlık vermeye başlaması, Uyvar'daki garnizonun yanı sıra Macaristan'daki Osmanlı asker sayısının da azaltılmasına ve buraya kaydırılmasına yol açtı. Bu durum Habsburglar'ın lehine bir gelişme oldu. Habsburglar, Nitra suyunun batısındaki Váh nehri boyunca yeni kaleler inşa ettiler veya eski kaleleri güçlendirdiler. Vasvar Antlaşması'nda adı geçen Leopoldstadt ve Gutta'ya ilâveten yeni askerî istihkâmlar yaptılar. Bunlar Osmanlı idaresi ve sipahilerinin Váh nehrinin sağ, Váh bölgesinin orta kısımlarından, Nitra nehri vadisiyle Hron vadisinin yukarı kesiminden vergi toplamasını engellediler. Bu durum giderek önemli bir gerginliğe yol açtı. Sınır boylarında iki taraf arasında çarpışmalar başladı. Girit'teki savaşların sona ermesinin ardından Osmanlılar sınırındaki durumu değiştirmek için Uyvar garnizonunu güçlendirdiler ve oradaki idareciyi değiştirdiler. Yeni idareci Seydi Mehmed Paşa, 1669'da idam edilen ve Macar soylu-

Uyvar Kalesi'nin 1663'te Türkler tarafından kuşatılması ve fethini tasvir eden bir gravür

UYVAR

1664 yılında Uyvar eyaletinin haritası

larına, imparatorluk askerlerine, özellikle de yönetimi altındaki köylere karşı acımasız tutumuyla bilinen Sührab Mehmed Paşa'nın yerine geçti. Seydi Mehmed Paşa, Osmanlı idaresindeki köylerden vergi toplanmasında titiz davrandı, otoriteyi yeniden kurmaya çalıştı.

Uyvar kesimindeki anlaşmazlıklar ve Habsburglar'ın sınır boyunda yeni kale ve askerî istihkâmlar yapması Osmanlı tarafınca 1683'teki Viyana seferinin başlıca sebebi olarak ilân edildi. Uyvar'da oturan Vali Hasan Paşa, Váh'ta ve diğer bölgelerde Osmanlı idaresini yeniden kurmaya gayret etti. 1683 Haziranının başlarında Uyvar, Lorraine Dükü Charles de Lorraine tarafından kısa süren başarısız bir kuşatmaya mâruz kaldı. Uyvar Valisi Şeyhoğlu Ali Paşa yardıma gelerek kaleyi güçlendirdi. Fakat Viyana bozgununun ardından başlayan süreçte Uyvar müttefik hristiyan birliklerine kuşatıldı. 7 Temmuz'da başlayan kuşatma sonunda kale ve şehir Habsburg idaresine girdi (19 Ağustos 1685); bölgedeki Osmanlı varlığı sona erdi.

Habsburglar'ın eline geçtikten sonra Uyvar, Estergon piskoposluğunca şehir imtiyazına kavuştu (1691). Fakat burası Katolik Habsburg idaresine karşı isyanların merkezi haline geldi. İmparator VI. Charles, 1724-1725'te âsilerin burada toplanmasını önlemek için surların önemli bir bölümünü yıktırdı. Şehir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından ortaya çıkan Çekoslovakya sınırlarına dahil edildi. 1938-1945 yıllarında II. Dünya Savaşı'nda Macarlar'ın kontrolü altına girdi. Fakat müttefiklerin ağır bombardımanına uğradı ve yıkıldı. Savaştan sonra yeniden Çekoslovakya'ya bırakıldı. Çek ve Slovakya'nın ayrılması üzerine Slovakya sınırları içinde kaldı. Günümüz-

de 40.000'i aşan nüfusuyla Nitra idarî bölümünün sınırları içindedir. Önceleri Macarlar çoğunluğu teşkil ederken 1991'den sonra Slovak nüfusu arttı (% 70). Ayrıca burada Almanlar da yaşamaktadır. Sanayi tesisi olarak makine ve gıda sanayii ile elektrikli ev aletleri yapımından söz edilebilir. Tarihi kalesinin yalnızca bir parçası günümüze ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 653, 698; BA, MAD, nr. 1037, 4016; *Ortelius redivivus et Continuatus*, Frankfurt 1665, II, 198-216, 246-273, 309-326; Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, İstanbul 1340, s. 74-92; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 278-364; *Hungarisch-Türkische Chronik*, Frankfurt-Leipzig 1684, s. 567-573; Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâhîr-ü't-tevârîh*, Bibliothèque Nationale, Suppl. turc, nr. 506, vr. 5^b-95^a; Silâhdar, *Târih*, I, 235-298; Râşid, *Târih*, I, 25-55; Mustafa Zühdi, *Târih-i Ulyvâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2488, vr. 2^a-3^b, 7^a-10^b; Mehmed Necati, *Târih-i Feth-i Yanık (Uyvar)*, TSMK, Revan Köşk, nr. 1308, vr. 7^a-20^b; Montecuccoli, *Mémoires de Montecuccoli généralissime des troupes de l'Empereur*, Strasbourg 1735, s. 394; *Die Hauptrelatien des kaiserlichen Residenten in Constantinopel* Simon Reniger von Reningen 1649-1666 (ed. V. A., Veltzé), Wien 1900, s. 59-169; *Descriptio Tartaricae depopulationis in anno 1663* (ed. E. Mareková-Stolcová), Bratislava 1969, s. 125-140; M. Matunák, *Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí*, Bratislava 1983, s. 215-298; J. Blaškovič, *Ersekújvár és vidéke a török hadoltáság korában*, Budapest 1989; a.mlf., "Das Sultansdekret (Sünurnâme) über das Vakf im Bezirk Nové Zámky", *Ar.O*, sy. 42 (1974), s. 300-309; a.mlf., "Sadnázam Köprülü-zade (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekújvár Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665" (trc. M. Tayyib Gök-bilgin), *TED*, sy. 9 (1978), s. 293-342; a.mlf., "The Period of Ottoman-Turkish Reign at Nové Zámky (1663-1685)", *Ar.O*, sy. 54 (1986), s. 105-130; a.mlf. - V. Kopčan, "Türkische Briefe und Urkunden zur Geschichte des Eyalet Nové Zámky", *AAS*, sy. 22 (1986), s. 107-124; sy. 23 (1988), s. 157-170; sy. 24 (1989), s. 107-124; sy. 25 (1990), s. 143-157; V. Kopčan, "Ottoman narrative sources to the Uyvar expedition 1663", *a.e.*, sy. 7 (1971), s. 89-100; a.mlf., "Osmanische Provinz Nové Zámky (Eyâlet-i Uyvâr)", *a.e.*, sy. 21 (1985), s. 147-164; Ahmet Şimşirgil, "Uyvar Eyaleti", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İzmir 2000, s. 319-333; a.mlf., "Kızıl Elmanın Muhafızları: Osmanlı Uyvar'ında Resmî Görevli ve Hizmetliler", *MÜTAD*, sy. 11 (2002), s. 71-99; J. Kabrda, "Kanunname novozamockeho ejaletu", *Historica Casop*, sy. 12 (1964), s. 186-214.

VOJTECH KOPČAN

UZ, İsmail Kâzım
(1873-1943)

Türk müzikisi bestekârı.

İstanbul Fatih'te Draman semtinde doğdu. Doğum yılı pek çok eserde 1872 olarak kaydedilmişse de Başbakanlık Arşivi'ndeki belgede 1873 yılı bulunmaktadır.

İsmail
Kâzım Uz

Posta ve Telgraf Nezâreti ambar memurlarından İşkodralı Mustafa Ağa'nın oğludur. İbtidâîyi bitirdikten sonra Fâtih Askerî Rüşdiyesi'ne devam etti. Bu sırada babasının vefatı üzerine öğrenimini Dârüşşafaka'da sürdürdü. Buradan mezuniyetinin (1892) ardından Posta ve Telgraf Nezâreti Muhasebe Kalemî'nde göreve başladı. Bir süre sonra gümüş iftihar madalyasıyla ödüllendirildi. *Ta'lim-i Mûsikî yahut Mûsikî Istılâhâtı* adlı eserinin yayımlanması dolayısıyla 30 Temmuz 1893'te alındığı Muzika-i Hümayun'daki görevi 13 Mart 1895 tarihinde istifa edinceye kadar devam etti. Ardından Maarif Nezâreti'nde kırk yıla yakın bir süre çalıştı. İlk görevi Ankara Mekteb-i İdâdîsi Türkçe, coğrafya ve defter tutma usulü muallimliğidir. 20 Ocak 1896'da İstanbul'da Topkapı Merkez Rüşdiyesi Türkçe, Farsça ve matematik muallimliğine getirildi. 10 Ekim 1898 - 27 Temmuz 1901 tarihlerinde Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemî kâtip muavinliği yaptı. 14 Kasım 1900'de Mercan İdâdîsi hesap ve hendese muallimliği, 1 Mart 1901'de Rasathâne-i Âmire kâtipliği görevlerinde bulundu. 13 Eylül 1898 - 14 Eylül 1902 tarihleri arasında Dârüşşafaka'da sekizinci sınıfa mekanik, altıncı sınıfa fahri olarak cebir dersleri okuttu. 15 Eylül 1902'de cebir muallimliğinin yanı sıra Mercan İdâdîsi'nde de hendese ve hesap dersleri verdi. 22 Ekim 1903 tarihinde Dârüşşafaka'daki cebir dersini bırakıp yine fahri olarak Farsça muallimliği yaptı. 14 Aralık 1905'te Dârüşşafaka'daki muallimliğinden ayrılmasının ardından 29 Mart 1906'da Maarif Nezâreti Sicill-i Ahvâl Şubesi mümeyyizliğine getirildi. 3 Mart 1905'te rütbesi "sâniye"ye yükseltildi. Mercan İdâdîsi'nde devam eden görevine 14 Ocak 1909'da Topkapı Rüşdiyesi kıraat ve ma'lûmât-ı medeniye muallimliği ilâve edildi. 1 Eylül 1909'da Mekâtib-i Rüşdiyye müfettişliği görevi yanında iki ay sonra İstanbul İdâdîsi'nde hesap muallimliğiyle vazifelendirildi. 1 Ka-